

پیشگفتار

مترجمان در سال ۱۳۸۲، ویرایش پنجم کتاب "خدمات مرجع" اثر استاد و کتابدار برجسته هند، دکتر کریشان کومار را اثری ارزشمند برای ترجمه در زمینه مرجع‌شناسی لاتین یافتند. در آن زمان، در حوزه مرجع‌شناسی لاتین، اثری به فارسی به صورت ترجمه یا تألیف موجود نبود. در نتیجه شروع به ترجمه این اثر کرده و ترجمه را در سال ۱۳۸۳ به انتشارات مروگر برای چاپ سپردند. در سال ۱۳۸۴، کتاب مورد نظر در جشنواره ممتازین و مبتکرین و نوآوران بسیجی، شاهد و ایثارگر سراسر کشور، در گروه علوم انسانی رتبه اول را کسب کرد. با گذشت زمان و تدریس واحد "مرجع‌شناسی لاتین" توسط دو مترجم در دانشگاه‌های قم و زابل، در ترجمه منتشر شده سال ۱۳۸۳ متوجه اشکالاتی شدند، در ضمن جای خالی معرفی برخی منابع مرجع و وبسایت‌ها را در مجموعه حس کردند.

علی‌رغم این حقیقت که در سال‌های اخیر تعدادی کتاب درباره خدمات مرجع منتشر شده است، با این وجود نگارش یا ترجمه کتابی در این باره هنوز قابل توجه است. حوزه خدمات مرجع آن‌چنان وسیع است که امکان ندارد بتوان تمام جنبه‌های آن را در یک کتاب یک‌جلدی پوشش داد. با این نگاه مترجمان اثر حاضر، بر آن شدند تا اشکالات موجود در ترجمه چاپ ۱۳۸۳ را برطرف سازند و تقسیم‌بندی‌ها و منابع مرجع مناسبی که جایشان در اثر اصلی خالی بود به مجموعه اضافه کنند و در ضمن از فواید منابع مرجع الکترونیکی نیز غافل نشده و بخش "برخی منابع مرجع در شبکه" را به ترجمه کتاب "خدمات مرجع" اثر کریشان کومار افزودند. با افزودن آن منابع، اثر بسیار حجیم‌تر از قبل شد؛ بنابراین مترجمان تصمیم گرفتند این اثر را در دو مجلد مجزا، در اختیار دانشجویان دوره کارشناسی یا دوره‌های منتهی به کاردانی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی قرار دهند. تا بدین وسیله،

به خوانایی بیشتر اثر ارزشمند کریشان کومار کمک کنند. به این منظور جنبه‌های گوناگون خدمات مرجع شامل انواع روش‌ها، اصول، نظریه‌ها، عملکردها، مشکلات و غیره در یک مجلد در اختیار شما قرار می‌گیرد. در ضمن معرفی کتاب‌های مرجع شامل دایرةالمعارف‌ها، فرهنگ‌ها، زندگی‌نامه‌ها، سالنامه‌ها، آلماناک‌ها، پیوست‌های دایرةالمعارف‌ها، منابع جغرافیایی، راهنماها، منابع مرجع فوری، منابع آماری، دست‌نامه‌ها، دستورنامه‌ها، کتاب‌شناسی‌ها، خدمات نمایه‌سازی و چکیده‌نامه‌ها به همراه برخی منابع موجود در شبکه در مجلدی مجزا با عنوان "مرجع‌شناسی لاتین" منتشر شد. ضمناً منابع مرجع مربوط به کشور هند از مجموعه اصلی حذف و منابع دیگر متناسب باکشور ایران به آن افزوده شده است. در کل تلاش شده تا کتاب خواندنی، ساده و روشن باشد.

امید است اثر حاضر پاسخگوی بخشی از نیازهای دانشجویان در زمینه خدمات مرجع باشد.

در این راه از کمک افراد بسیاری از جمله دوستان عزیزمان خانم‌ها مریم رضانی، زهرا رستگار، فاطمه تقی‌پناهی، لیلا هاشمی‌نسب و فاطمه آفتابی و کلیه دانشجویان ورودی دوره دوم گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه قم، بهره‌مند گشتیم؛ بنابراین بر خود لازم می‌دانیم که از آن دوستان کمال تشکر را بنماییم.

مترجمان

فصل اول

منابع اطلاعاتی

مقدمه

متون یک موضوع، پایه‌های آن را تشکیل می‌دهند. این متون پیشینه‌ای از پیشرفت‌های بشری را ارائه می‌کنند. متون ماهیتاً متنوع، پیچیده و چند زبانه هستند.

نوشته‌های علمی با سرعت هرچه تمامتر به سمت میان رشته‌ای شدن پیش می‌روند و با سرعت زیادی در حال رشد هستند. علم و دانش تقریباً هر ۵/۵ سال در حال دو برابر شدن است. در علوم اجتماعی متون با سرعت ۲۰-۸ سال در حال دو برابر شدن است. متون انواع گوناگون نیازهای اطلاعاتی مراجعان را برآورده می‌کنند و منابع اطلاعاتی را شکل می‌دهند.

به شکل سنتی، منابع اطلاعاتی شامل کتاب‌های ردیف اول، نشریه‌های ادواری و روزنامه‌ها می‌شود. اما منابع از نظر تعداد و انواع به‌طور مداوم و پیوسته در حال افزایش هستند. حتی منابع منتشر شده نیز به‌طور پیوسته و مداوم در حال گسترش هستند. علاوه بر این، منابع غیر منتشره برای محققان اهمیت روزافزونی یافته‌اند. به‌ویژه این مورد گاهی اوقات در کتابخانه تخصصی یا کتابخانه دانشگاهی اتفاق می‌افتد، زمانی که اطلاعات به‌وسیله کاربر بدون در نظر گرفتن شرایط فیزیکی اسناد مورد نیاز واقع می‌شود.

منابع اطلاعاتی شامل موارد زیر می‌باشند:

الف) منابع مستند: منابع ردیف اول، ردیف دوم و ردیف سوم (منابع ردیف اول نخستین منابعی هستند که منتشر می‌شوند، منابع ردیف دوم در ادامه انتشار می‌یابند و منابع ردیف سوم در پایان ظاهر می‌شوند.)

ب) منابع غیرمستند: رسمی و غیررسمی.

لازم به یادآوری است استفاده از اصطلاح‌های بالا همیشه واضح و صریح نیستند، کاربرد و استفاده عملی آن‌ها ممکن است گاهی اوقات متنوع باشد. در صفحه‌های بعد انواع گوناگون از منابع اطلاعاتی شرح داده می‌شوند و در هر جا که لازم بوده است نمونه‌های مناسب و مفیدی ارائه شده است.

۱ - منابع ردیف اول

منابع اطلاعاتی ردیف اول نخستین رکوردهای منتشر شده از تحقیقات یا پیشرفت‌های مهم یا توصیفی از کاربرد و تعبیر جدیدی از ایده یا مقاله‌ای قدیمی هستند. این منابع اسناد و عقاید مهم / اولیه را بدون سانسور ارائه می‌کنند و آخرین اطلاعات موجود و قابل دسترس را تشکیل می‌دهند.

محقق از طریق منابع دست اول می‌تواند اطلاعات جدیدی را که خلق می‌کند در اختیار جامعه خاصی قرار دهد. اکثر این اطلاعات، می‌توانند تنها منبع اطلاعات موجود باشند.

منابع ردیف اول منابع سازمان نیافته‌ای هستند که استفاده از آن‌ها نسبتاً مشکل است. منابع ردیف دوم به ما، در استفاده از آن‌ها کمک می‌کنند. این‌ها منابع مهمی از اطلاعات هستند. یک موضوع را به‌طور صریح و به شکلی منسجم در خودشان نظم می‌دهند، تا زمانی که منابع ردیف اول به‌طور مستقل در آن حوزه و به‌صورت محدود به‌وجود آیند. میزان رشد این نظم و انسجام تا حد زیادی به میزان و مقدار متون بستگی دارد که به شکل منابع ردیف اول در آمده‌اند و پیشرفت‌های مربوط به آن حوزه را گزارش می‌دهند.

این منابع به محققان کمک می‌کنند تا:

الف) خودشان را روزآمد کنند و از پیشرفت‌های جدید به خوبی مطلع و آگاه باشند؛ **ب)** در تحقیق از دوباره کاری خودداری کنند و **ج)** به دیگران کمک می‌کند تا از طریق این منابع آثار بیش‌تری را خلق و در پی آن اطلاعات بیش‌تری را رواج دهند.

منابع ردیف اول به شکل‌های گوناگونی منتشر می‌شوند. به‌طور طبیعی آن‌ها در قالب یک مقاله مجله، تک نگاشت تحقیقی، گزارش تحقیقی، پروانه ثبت اختراع، پایان‌نامه‌های دانشگاهی و غیره ارائه می‌شوند. بعضی از آن‌ها ممکن است منتشر نشده، باشند. این موارد در زیر معرفی شده‌اند.

۱ - ۱ - نشریه‌های ادواری

نشریه‌های ادواری شامل مجله‌های تخصصی، بولتن‌ها، خلاصه مذاکره‌ها، صورت‌جلسه‌ها یا آثار مشابه که به‌طور منظم و پیوسته در شماره‌های متوالی چاپ می‌شوند، می‌باشد. البته سالنامه‌ها و روزنامه‌ها مستثنی هستند. قسمت عمده‌ای از منابع ردیف اول متونی هستند که به شکل نشریه‌های ادواری ظاهر می‌شوند، تعداد زیادی از نشریه‌های ادواری وجود دارند که منحصراً به گزارش تحقیقات اساسی اختصاص داده می‌شوند. مقاله‌های نشریه‌های ادواری ابزار اصلی انتقال اطلاعات علمی هستند. این مسئله در مورد بسیاری از دیگر جنبه‌های دانش نیز صدق می‌کند. قابل ذکر است که، مقاله‌ای در یک مجله تخصصی منبع ردیف اول اطلاق می‌شود که آن مقاله شامل اطلاعاتی باشد که اندیشه و تفکر اصلی یا گزارش از یک کشف جدید را دربر داشته باشد. البته اگر، یک مقاله در همان مجله خلاصه‌ای از یافته‌های دیگران یا گزارش تهیه شده‌ای توسط اشخاص دیگر را ارائه کند منبع ردیف اول اطلاعات محسوب نمی‌شود.

اطلاعات گنجانده شده در نشریه‌ها غالباً روزآمدتر از اطلاعات کتاب‌ها هستند. معمولاً نشریه‌های ادواری نتایج تحقیقات جدید را خیلی سریع‌تر از کتاب‌ها گزارش می‌دهند. اطلاعات پروژه‌ها و کشف‌های جدید می‌تواند در طی هفته‌های تدوین و طرح‌بندی آن‌ها در یک نشریه ظاهر شوند. با این وجود همان مطلب ممکن است

۲-۳ سال طول بکشد تا به شکل یک کتاب دربیاید.

اگر همه اطلاعاتی که در نشریه‌های ادواری چاپ می‌شوند در کتاب‌ها پوشش داده شوند در این صورت از کتابخانه‌ها انتظار نمی‌رود که شماره‌های قبلی نشریه‌های ادواری را به مدت طولانی نگهداری کنند. تجربه نشان می‌دهد که اغلب منابعی که در نشریه‌های ادواری گزارش داده می‌شوند هرگز در کتاب‌ها منتشر نمی‌شوند. مثال:

1 - Historical Journal, 1958.- New York: Cambridge university Press, Quarterly.

2 - Nature, 1989, London, Macmillan, Weekly.

۲-۱ - تکنگاشت‌های تحقیقاتی

تکنگاشت‌های تحقیقاتی گزارش‌های مستقلی هستند که درمورد تحقیقات جدید و طولانی مدت و تخصصی می‌باشند. این‌گونه گزارش‌ها برای چاپ در مجله‌ها مناسب نیستند. هر تکنگاشت موضوع مستقلی دارد و غالباً تئوری‌های موجود را قبل از ارائه نویسنده اصلی و اثر منتشر نشده قبلی خلاصه می‌کند که احتمالاً مجموعه‌ای از تکنگاشت‌های پژوهشی در همان زمینه می‌شود. علاوه بر این، تکنگاشت تحقیقاتی معمولاً کوتاه است. البته این نوع تکنگاشت از رساله‌هایی که در سطح بسیار محدود انجام شده است، مجزا می‌باشد. جدای از این‌ها، هر دو، شکل و ترکیب یکسان و اهداف هماهنگی دارند. یک تکنگاشت تحقیقاتی نتیجه تحقیقات جدید را ارائه می‌دهد. مثال:

1- *Creativity and the prepared mind*, by Ray Hy Man (National Art Education Association, Research monographs, 1), Washington, Dc, National Art Education Association.

2- *Children of Very low birth weight*, by Alison Mac Donald (Research monograph, Vol, 7), Philadelphia, Lippincot, 1967.

۳-۱- گزارش‌های تحقیقاتی

گزارش‌های تحقیقاتی منابعی هستند که پروژه‌های تحقیقی و در حال توسعه را مورد توجه قرار می‌دهند. این‌ها از نوع منابع ردیف اول هستند زیرا قبلاً در یک طرح تحقیقاتی ارائه شده‌اند. اغلب به شکل گزارش‌هایی از پیشرفت‌هایی که به‌عنوان مرجع موقت سرویس‌دهی می‌کنند، هستند. در نتیجه عدم صلاحیت نشریه‌ها، گزارش‌های تحقیقی به‌عنوان اسناد مجزایی که به موقعیت‌های تازه‌ای اشاره دارد، منتشر می‌شوند. این منابع بخش حیاتی منابع ردیف اول را تشکیل می‌دهند به خصوص در حوزه علم هوانوردی و انرژی اتمی کاربردی. این نوع از متون اغلب انتشار نیافته یا نیمه انتشار یافته نامیده می‌شوند زیرا معمولاً آن‌ها از طریق کانال‌های تجاری کتاب‌های معمولی قابل دسترس نیستند ولی برای افراد علاقه‌مند تحت کنترل ویژه‌ای در دسترس و آماده می‌شوند. مثال:

- *Scientific and technical aerospace reports, National Aeronautics and space Administration (NASA).*

- *Government Reports, Announcements & index (GRA & I).*

۴-۱- پروانه ثبت اختراع

پروانه ثبت اختراع، امتیازی انحصاری است؛ که از طرف دولت واگذار می‌شود و به موجب آن به سازنده یا فروشنده یک اختراع جدید اجازه داده می‌شود تا برای یک دوره از سال، آن را مورد استفاده قرار دهد. پروانه ثبت اختراع به شکل یک سند دولتی و رسمی مورد اتخاذ قرار می‌گیرد. امتیاز انحصاری بهره‌برداری در یک دوره زمانی با زدن مهر دولتی صورت می‌پذیرد. پروانه ثبت اختراع به‌عنوان بخشی از منابع ردیف اول در نظر گرفته می‌شود زیرا اختراعات باید جدید باشند و فقط در این حالت می‌توانند به ثبت برسند. اکثر اوقات ممکن است هیچ توضیحی از ایده مشترک در یک پروانه ثبت اختراع یا کاربردشان منتشر نشود. ممکن است ذکر شود که پروانه‌های ثبت اختراع مورد علاقه شیمی‌دانان و مهندسان است. در هر کشوری یک آژانس انتشاراتی وجود دارد و به‌طور سریال، کار شماره‌گذاری را انجام می‌دهد. در ایران مسئولیت اعطای پروانه ثبت اختراع با سازمان پژوهش‌های علمی و

صنعتی است. هم‌زمان خدمات نمایه‌نویسی و خدمات چکیده‌نویسی نیز برای پوشش دادن پروانه ثبت اختراع ارائه می‌شود. مثال:

1- *World patents index abstracts journal (19 different edition are Published), 1975 - London: Derwent publications, weekly (It is exclusively devoted to patents).*

2- *Physics abstracts: Science abstracts series A, London, Institution of Electrics Engineers, 1898 -, Fortnightly.*

3- *World Patents index gazette section ch: chemical, 1975 - London: Derwent publications, weekly (there are three such other indexes).*

۵ - ۱ - استانداردها

استانداردها نمونه‌ای از منابع اطلاعاتی ردیف اول هستند. اهمیت استانداردها از این رو می‌تواند مورد ارزیابی قرار گیرد که پیشرفت جامعه مدرن بدون استانداردها مشکل خواهد بود. این امر باعث سهولت تولید و توزیع محصولات تولیدی کارخانه‌ها شده و به مشتری اطمینان بیش‌تری می‌دهد. بنابراین اجناسی که از استانداردهای مقرر پیروی نمی‌کنند از بازار حذف می‌شوند.

استاندارد به صورت جزوه‌ای منتشر می‌شود که شامل تعریف‌ها، روش‌ها، ویژگی‌ها، مقیاس‌ها به همراه جدول‌ها و نمودار است. در ایران مؤسسه استاندارد سازمان اصلی برای صادر کردن استانداردها است. مثال:

International Standard Organization, *Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri for information retrieval, First draft proposal (ISO/TC46/TGC (paris 1971 - 1) 1034 E, revised 3rd August, 1971)*

British standards Institutoin, *Microfiche, BS 4187: 1976.*

۶ - ۱ - متون تجاری^۱

متون تجاری منبع مهمی برای دستیابی به اطلاعات پیرامون فرآورد‌های ویژه و توسعه آن‌ها است. متون تجاری ممکن است تنها منبع موجود جهت دستیابی

1. Trade Literature

به چنین اطلاعاتی باشد. به عنوان نمونه زمانی که اطلاعات مورد نیاز در هیچ جای دیگری موجود نباشد در این صورت متون تجاری یک منبع ردیف اول است. هدف متون تجاری شرح و تفسیر تجهیزات، کالاها، فرآیندها و یا خدمات مربوط به کارخانه‌ها است. هدف اصلی این نوع منابع فروش محصولات تولیدی یک کارخانه یا بالا بردن اعتبار آن است. این منابع به وسیله صاحب کارخانه یا کارگزار وی منتشر می‌شوند و اغلب آن‌ها با کیفیتی بسیار خوب به چاپ می‌رسند و در شکل‌های متنوعی چاپ می‌شوند. ممکن است به شکل یک خبرنامه فنی، فهرست قیمت‌ها، صفحه‌های داده‌ها و غیره باشد. متون تجاری معمولاً خارج از حوزه کانال‌های تجاری رایج قرار می‌گیرد.

فروشنندگان کتاب اغلب علاقه‌ای به خرید این نوع متون ندارند. با وجود این که معمولاً این متون به صورت رایگان در دسترس هستند اما گاهی اوقات آن‌ها بدون حساب قیمت‌گذاری می‌شود.

۷-۱ - پایان‌نامه‌ها^۱

پایان‌نامه‌ها معمولاً به کارهای برجسته‌ای اطلاق می‌شود، که جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد و دکتری تحت نظارت یک استاد راهنما تهیه می‌شود معمولاً از این منبع انتظار می‌رود که مدارک تحقیقات اساسی را نشان دهند و تصور می‌شود که بخش مهمی از اسناد و مدارک مورد نیاز محققان را در زمینه‌های مربوطه تشکیل دهند. آن‌ها از منابع ردیف اول اطلاعات هستند.

۸-۱ - منابع منتشر نشده^۲

موارد خاصی از منابع اطلاعاتی ردیف اول وجود دارند که منتشر نمی‌شوند. اغلب، این منابع برای آگاهی از تاریخچه موضوع‌های مختلف استفاده می‌شوند. در بعضی موضوع‌های علوم اجتماعی، این منابع ۴۰٪ کل متون مربوطه را تشکیل می‌دهند.

1. Dissertations

2. Unpublished Sources

نمونه‌ها:

- ۱- متون آزمایشگاهی.
- ۲- یادداشت‌های شخصی.
- ۳- دفترهای سررسید (دفتر سررسید نوشته‌های شخصی نویسنده با توجه به علائق او است، که معمولاً روزآمد نیست)
- ۴- نامه‌هایی به افراد خاص یا از طرف آن‌ها.
- ۵- فایل‌های شرکتی.
- ۶- گزارش‌های تحقیقاتی داخلی.
- ۷- اسناد دولتی.
- ۸- کتیبه‌های روی سنگ قبر.
- ۹- تصویرها و غیره.
- ۱۰- تاریخ شفاهی: خاطرات تاریخی شفاهی، گزارشی از مصاحبه‌ها هستند که شامل تلاشی است منظم برای کسب کامل‌ترین گزارش از نوشته‌های افراد در قید حیات و کسانی است که در زندگی خود موفق بوده‌اند این نوشته‌ها در مورد زندگی فرهنگی، اقتصادی و سیاسی ملت‌ها از زبان خود این افراد است. این گزارش می‌تواند همانند یک نامه‌نگاری دوستانه، مفصل باشد و هم محتوای عمیق‌تری داشته باشد.
- ۱۱- سکه‌ها و غیره.

۲- منابع ردیف دوم

منابع اطلاعاتی ردیف دوم آن‌هایی هستند که از منابع اطلاعاتی ردیف اول تهیه شده و به آن‌ها ارجاع می‌دهند. این منابع شامل اطلاعاتی از نوع اطلاعات اولیه هستند. اطلاعات اصلی معمولاً تغییر می‌کنند، گزینش یا مشخص می‌شوند به طوری که می‌توانند در خدمت اهداف مشخصی یا گروهی از کاربران باشند. چنین منابعی شامل اطلاعات منظم و سازمان‌یافته‌ای براساس تعدادی طرح خاص هستند. این منابع بیش‌تر شامل علوم پیچیده سازمان‌یافته نسبت به علوم جدید

می‌باشند. اطلاعات منابع اولیه در شکل‌های مناسب‌تر قابل دسترسی هستند. بخاطر ماهیت منابع ردیف دوم، آن‌ها، آسان‌تر و گسترده‌تر از منابع اولیه بدست می‌آیند. این‌ها نه تنها اطلاعات چکیده شده را فراهم می‌کنند بلکه به عنوان کلید کتاب‌شناختی منابع اولیه اطلاعات نیز، خدمت می‌کنند.

منابع ردیف اول قبل از منابع ردیف دوم منتشر می‌شوند. دسترسی مستقیم به اطلاعات از طریق منابع ردیف اول مشکل است. بنابراین فرد در وهله اول باید به منابع ردیف دوم مراجعه کند، زیرا این اقدام او را به منابع ردیف اول خاصی راهنمایی می‌کند.

۱- ۲- نشریه‌های ادواری

تمام نشریه‌های ادواری آثار اصلی را گزارش نمی‌کنند. برخی نشریه‌های ادواری به تفسیر و فراهم آوردن عقایدی پیرامون پیشرفت‌های گزارش شده در منابع ردیف اول اطلاعات می‌پردازند. چنین نشریه‌هایی ممکن است منابع ردیف دوم را نیز مورد توجه قرار دهد. مثال:

- *New scientist*, edited by Bernard Dixon, London, IPC Magazines, 1956 -, Weekly.

- *New society*, London, New Science Publications, 1962 - weekly.

۲- ۲- نمایه‌ها

نمایه یک کتاب شامل فهرست الفبایی نام‌ها، موضوع‌ها، مکان‌ها، اصطلاح‌های رایج یا عبارت‌های کلیشه‌ای و عناوین هر موضوع مهمی است که به مطالب قسمت مربوطه کتاب ارجاع داده شده‌اند. در مواردی این موضوع‌ها ممکن است به صورت تاریخی، جغرافیایی یا به روش‌های دیگر مرتب شده باشند. نمایه‌ای که به خوبی تهیه و گردآوری شده باشد موجب افزایش بهره‌وری از کتاب می‌گردد.

۳- ۲- کتاب‌شناسی‌ها

کتاب‌شناسی فهرست سازمان‌دهی شده منابع ردیف اول یا سایر منابع است که با موضوع یا شخص خاصی ارتباط دارد و معمولاً دارای نظم الفبای نویسنده، تاریخ و یا موضوع است. کتاب‌شناسی ممکن است انتخابی یا بدون محدودیت باشد.

گاهی اوقات ممکن است همراه با حواشی و تفاسیر تهیه شود و به‌عنوان بخشی از یک کتاب و یا به‌صورت یک کتاب جداگانه منتشر شود. هدف اصلی کتاب‌شناسی کمک به مراجعه‌کننده در تعیین وجود یا شناسایی کتاب یا مواردی است که ممکن است به آن‌ها علاقه‌مند باشد.

چنانچه کتاب‌شناسی خوب تهیه شود، دامنه‌ای مشخص از اسناد در طی دوره خاصی از زمان با محدودیت‌های خاص خود را فراهم می‌آورد؛ بنابراین می‌تواند در جست‌وجوی منابع گذشته‌نگر مفید باشد.

نمونه‌ها:

- *Dudley David Griffith, Bibliography of Chaucer, 1908 - 53, Seattle, University of Washington Press, 1955.*

- *ASLIB book: list monthly list of recommended scientific and technical books with annotations, ASLIB, Vol 1 -, 1935 -, monthly.*

۴ - ۲ - نمایه‌نامه‌ها

نمایه‌نامه‌ها مجموعه‌های منظم از عناوین مقاله‌های منتشر شده در مجله‌های منابع ردیف اول جاری است. عموماً عناوین آثار جدید، جزوه‌ها و غیره در این مجموعه جای می‌گیرند. مثال:

- *Applied Science and technology index, New York, Wilson, 1913 -, Monthly, except July.*

- *Readers guide to periodical literature, 1900 -, New York, Wilson, 1905 - vol. 1 -, Published semi - Monthly from September to June and monthly in July and August.*

۵ - ۲ - چکیده‌نامه‌ها

چکیده‌نامه‌ها در شکل‌های مختلفی وجود دارند. بهترین شکل شناخته شده خدمات چکیده‌نویسی در نشریه‌های ادواری است. نشریه چکیده‌نویسی، مجموعه منظم و انتشار یافته‌ای از خلاصه‌های منتشرشده زیر است:

۱ - مقاله‌های مهم که اغلب در زمینه‌های موضوعی بسیار محدود در مجله‌های

جاری منابع ردیف اول وجود دارند و ۲- تک‌نگاشت‌ها، گزارش‌ها، پرونده‌های ثبت اختراع و دیگر انتشارات منابع ردیف اول تحقیقی جدید، که در این زمینه دارای اهمیت هستند. چکیده‌نامه‌ها به‌عنوان یک نمایه، ابزاری برای ارزیابی اطلاعات در یک موضوع خاص است. به هر حال نمایه‌نامه‌ها نسبت به چکیده‌نامه‌ها قدیمی‌تر هستند. مثال:

Biological abstracts, Philadelphia, Biosciences Information Service of Biological Abstracts, 1926 -, semimonthly.

Chemical abstracts, 1907 -, Easton Pa, American Chemical society, 1907 -, vol. 1 -. weekly.

۶-۲- نقد و بررسی^۱

نقد و بررسی جزء منابع ردیف اول است. هدف آن کمک به درک مطلب و مقایسه منبع در طی دوره زمانی خاص است. چنین منابعی هم پیشرفت‌ها و موارد مورد انتقاد را در زمینه مربوطه نشان می‌دهد. نقد و بررسی ممکن است به‌عنوان مجموعه‌ای از اوراق در فواصلی منظم (سالانه، فصلی، ماهانه) یا در شکل یک مقاله در یک نشریه ادواری به چشم بخورد. نقد اطلاعات، پیش زمینه‌ای را در مسئله جدید به شکلی مناسب فراهم کرده و به‌عنوان کلید منابع عمل می‌کند. فهرست منابع و مآخذ به‌کار رفته در نقد به‌عنوان کتاب‌شناسی درجه یک در موضوع‌های مرتبط برای دوره‌های تحت پوشش مناسب است. نمونه‌ها:

Advances in nuclear science and technology, 1962 -. New York: Academic press, Irregular.

Annual review of biochemistry, 1932 - , Palo Alto, Annual reviews, Annual.

Annual reivew of information science and technology, 1966 - . vol. 1 - Washington D. C. , American Society for information, Annual.

۷-۲- رساله تحقیقی^۱

رساله تحقیقی مجموعه یا خلاصه جامعی از اطلاعات در یک موضوع است. رساله تحقیقی، اطلاعات کافی و مناسبی پیرامون موضوع، به منظور بدست آوردن دانش پایه لازم، برای انجام پژوهش‌های پیشرفته، فراهم می‌کند. رساله در طی مباحث خود، حقایقی را نیز ارائه می‌دهد. این حقایق ممکن است شامل مقادیر ثابت فیزیکی، روش‌های تهیه و تدارک و پالایش و تصفیه ترکیب‌دهنده‌ها و غیره باشد. رساله تحقیقی معمولاً منحصر به زمینه گسترده‌ای (به‌عنوان نمونه، شیمی آلی، گرما، نور و غیره) می‌باشد و به واسطه همین ماهیت در طی یک دوره کوتاه زمانی پس از انتشار آن‌ها تهیه می‌شوند.

Treatise on the calculus of finite differences, 4th ed., New York, Chelsea, 1960.

Treatise on inorganic chemistry, by H. Remy, edited by J. Klemberg, New York, American Elsevier, 1956, 2 vols.

۸-۲- تکنگاشتها

تکنگاشت، رساله کوتاهی در موضوع خاص است. تکنگاشت و رساله اهداف یکسانی دارند با این تفاوت که تکنگاشت تلاشی در مقیاس محدود است. اغلب اوقات تکنگاشت ممکن است به‌عنوان بخشی از یک پایان‌د کار چاپ شود. نمونه‌ها:

Study in the history of ideas, by E. Baldwin Smith (Monographs in art and archaeology series, 25), Princeton, N. J. Princeton University Press, 1971).

Moving frontiers in invertebrate virology, by T.W. Tinsley and K.A. Harrap edited by J. L. Melnic (Monograph. in virology, vol, 6) White Plains, N.Y. Phiebig, 1972.

۹-۲- انواع تک‌نگاشت‌ها

۹-۲-۱- متون درسی

متن درسی، کتابی آموزشی است که هدف اصلی آن دادن اطلاعات مهم در یک موضوع خاص نیست بلکه هدف آن قادر ساختن فرد برای درک موضوع می‌باشد. شیوه ارائه بسیار مهم است و برای سطوح خاص مطالعه‌کنندگان در نظر گرفته شده است. مطالب رنگی و جالب توجه و جذاب هستند و تصویرها و نمودارهای کافی را ارائه می‌دهد. یک متن درسی خوب روش‌های تدریس و سطوح مطالعاتی را مورد توجه قرار می‌دهد.

در متن درسی پیشرفت‌های جدید و تغییر روش‌های تدریس مد نظر قرار می‌گیرد. پیرامون جایگاه متون درسی، به‌عنوان منابع تحقیقاتی، اختلاف نظر وجود دارد. مثال:

- *Text book of crop production*, by P.C. Reheja, etc. Bombay, Asia, 1973.

- *Text book of cytology* by walter V. Brown and Eldridge M. 2nd ed. Bertke, st. Louis, Mosby, 1974.

- *Theory of cataloguing*, by Girja kumar and krishan kumar, 5th ed, Delhi, Vikas, 1986.

۹-۲-۲- کتاب‌های مرجع

کتاب‌های مرجع شامل اطلاعات مطلوب و مناسبی هستند. این منابع به‌عنوان منابع اطلاعاتی ردیف دوم در نظر گرفته می‌شوند. و شامل دایرةالمعارف‌ها، لغت‌نامه‌ها، دست‌نامه‌ها، جدول‌ها، و غیره می‌باشند. کتاب‌های مرجع بخش مهمی از منابع اطلاعاتی ردیف دوم هستند. و به‌عنوان منابع مرجع فوری به‌کار می‌روند. این منابع به‌گونه‌ای تألیف شده‌اند که می‌توانند به آسانی اطلاعات روزآمد را فراهم نمایند.

۹-۲-۱- دایرةالمعارف‌ها

دایرةالمعارف، کتابی است که درباره همه شاخه‌های دانش یا یک موضوع خاص است. کتابی مطلوب است که با مفاهیم سروکار دارد. دایرةالمعارف محلی برای ذخیره علوم و اطلاعات با اهمیت است. به هر حال این کتاب‌ها کاربردی‌ترین منابع در یاف پاسخ سؤال‌ها به اطلاعات عمومی و خودآموزی‌ها هستند. افراد اغلب برحسب اطلاعات روزمره مورد نیازشان به دایرةالمعارف‌ها رجوع می‌کنند. این مسئله در مورد دانشمندان و افراد محقق نیز صادق است. مثال:

Encyclopedia Americana, New York, Grolier, 1976, 30 Vols.

International encyclopedia of social sciences, New York, Collier and Macmillan, 1968, 17 Vols.

MC Graw Hill encyclopedia of science and technology, 5th ed. New York, Mcgraw - Hill, 1982, 15 Vols.

۲-۲-۹-۲ - فرهنگ‌نامه‌ها

فرهنگ‌نامه کتابی است که با لغت‌های یک زبان یا با بعضی موضوع‌های خاص، نویسندگان و غیره سروکار دارد. بنابراین فرهنگ‌نامه یک کتاب لغت است. اگر چه یک فرهنگ‌نامه باید با لغت‌ها سروکار داشته باشد اما اغلب ممکن است فراتر از این باشد.

Random House dictionary of the English language. editd by Jess Stein, unabridged edition, New York, Random House, 1966.

Webster's third new international dictionary of the English Language, unabridg with seven language dictionary spring field, Mass, Merriam, 1961.

۲-۲-۹-۳ - دست‌نامه‌ها^۱

دست‌نامه مجموعه‌ای از اطلاعات گوناگونی است که به شکل فشرده و دستی، موجود است و شامل داده‌ها، روش‌ها، اصول و غیره می‌باشد. همچنین جدول‌ها،

1 - Hand books

نمودارها، دیاگرام‌ها و تصویرها نیز در آن گنجانده شده است. دانشمندان و محققان اغلب از دست‌نامه‌ها در حوزه موضوعی خودشان استفاده می‌کنند. مثال:

Britain, 1948/49 -, an official hand book, London, stationery office, 1948 -, Annual.

Hand book of chemistry and physics: a ready refrence book of chemistry and physical data, 52 nd ed, Cleveland, Ohio, Chemical Rubber, 1971.

Machinery's hand dook: a refrence book for the mechanicalengineer, draftsman, toolmaker and machinist, by E. Oberg and F.D. Jones, 19th ed. , New Industrial press, 1971.

۲-۹-۲-۴ - دستورنامه‌ها^۱

در اصطلاح رایج، دستورنامه یک کتاب آموزشی است که دستورالعمل انجام هر کاری به روش مخصوص و واضح را ارائه می‌دهد. مثال:

Manual for Handling of applications for patents, designs and trademarks Throughout the world, Amsterdam. Loose leaf.

Monual for writers of term papers, theses, and dissertations, rev. ed. chicago, university of Chicago press, 1955.

Professional investor's manual, by R.S. Greenly. London, Greenly, 1974.

۲-۹-۲-۵ - جدول‌ها

بسیاری از دست‌نامه‌ها شامل داده‌هایی در قالب جدول‌ها هستند. بعضی از دست‌نامه‌ها بخش‌های مهمی از آثار را برای مقایسه با متن به صورت جدول ارائه می‌دهند. جدول‌ها برای ارائه داده‌ها بسیار مناسب هستند (برای مثال غلظت، نقطه ذوب، وزن‌های اتمی، نقطه جوش، واکنش شیمیایی و غیره) این جدول‌ها در علوم گوناگون به خصوص در علم فیزیک و فناوری بسیار مفید هستند. مثال:

Internatinal Critical tables, New York, Mc Graw - Hill, 1926, 33, 7 vols and index.

Tables of constants and numerical data. - Oxford: Pergamon press, 1947 -

vol. 1 -.

۳-۹-۲- ترجمه‌ها

ترجمه‌ها بخش مهمی از منابع ردیف دوم هستند. ویژگی‌های آن‌ها با منابع ردیف اول، ردیف دوم و ردیف سوم یکسان است. بسیاری از نویسندگان آثار پژوهشی ترجیح می‌دهند به منابع اصلی به جای ترجمه‌ها رجوع کنند.

۳- منابع ردیف سوم

منابع اطلاعاتی ردیف سوم شامل چکیده اطلاعات و مجموعه‌ای از منابع ردیف اول و ردیف دوم است. کارکرد اولیه منابع اطلاعاتی ردیف سوم، کمک به محققین اطلاعاتی در استفاده از منابع اطلاعاتی ردیف اول و ردیف دوم است. اکثر این منابع، دانش موضوعی را دربر نمی‌گیرند. در نتیجه رشد منابع و متون، منابع اطلاعاتی ردیف سوم به‌طور فزاینده‌ای اهمیت پیدا کرده است. به‌غیر از انواع مختلف منابع، منابع ردیف سوم آخرین منابع اطلاعاتی هستند.

۱-۳- کتاب‌شناسی کتاب‌شناسی‌ها

کتاب‌شناسی کتاب‌شناسی‌ها، کتاب‌شناسی‌هایی هستند که خوانندگان را به کتاب‌شناسی‌های مفید از طریق موضوع، نام یک مدخل خاص یا مکان خاص، مؤسسه‌ها و غیره راهنمایی می‌کنند. کتاب‌شناسی‌هایی که به آن‌ها اشاره شد ممکن است به شکل یک کتاب مجزا یا قسمتی از یک کتاب یا قسمتی از یک مقاله در نشریه‌های ادواری یا نوع دیگری از اسناد منتشر شود. مثال:

Bibliographic index, Cumulative bibliography of bibliographies, 1937 -, New York, willson, 1938 -.

Index bibliographicus, 4th edition, the Hague, Federation Internatinal de Documentation, 1959 to data.

A world bibliography of bibliographies and of bibliographical cataloges, Calendars, abstracts, digests, indexes and the like, by theodore. Besterman, 4 th ed. Geneva, Societas Bibliographica 1956 - 67, 5 vols.

۲-۳- راهنماها^۱

کتاب راهنما فهرستی از نام‌ها، آدرس‌های اشخاص، سازمان‌ها، کارخانه‌های صنعتی و یا نشریه‌ها است. این کتاب اطلاعات را به بهترین روشی که نیازهای کاربران خود را فراهم می‌کند فهرست می‌کند، به گونه‌ای که آن‌ها را قادر می‌سازد تا اطلاعات مورد نیازشان را به دست آورند. کلمه دایرکتوری ممکن است در عنوان این آثار ذکر شود یا نشود. میزان موضوع‌هایی که با کتاب‌های راهنما سروکار دارد فوق العاده زیاد است. مثال:

World directory of mathematicians.- 4th ed.- stockholm: Almqvist & Wiksell, 1970.

World guide to technical information and documentation Services, Unesco, 1975.

World of learning, 1947-, London, Europa, 1947 -, 95, 33rd ed., New providence, New Jersey, Bowker, 1994, 5 vol.

۳-۳- راهنمای متون

راهنماهای متون به کاربران کمک می‌کند تا از متون و انتشارات در یک موضوع خاص استفاده کنند. این راهنما به ارزیابی و معرفی متون کمک می‌کند. به طور کلی این راهنما در منابع ردیف دوم و ردیف سوم گنجانده می‌شود. مثال:

Reader's guide to the social sciences, edited by Bert F. Hoselitz, revised edition, New York, Free press, 1970.

Guido to historical literature, by American Historical Association, New York, Macmillan, 1961.

Use of biological literature, edited by R. T. Bottle and H.V. Wyatt, 2nd ed., London, Butterworths, 1971.

---

1 - Directories